

Posudek na diplomovou práci Bc. Evy Legnerové Zásnuby v katolické církvi aneb Smlouva o smlouvě budoucí

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

2022

Posudek předkládá vedoucí práce PhDr. Bohumila Baštecká, Ph.D.

Posuzovaná diplomová práce má spolu se seznamem literatury a seznamem příloh 125 stran. Dalšíh 192 stran tvoří přílohy: přepisy a kategorizace rozhovorů spolu s formulářem informovaného souhlasu. Při stavbě práce postupovala autorka obvyklým způsobem, rozdělila práci na samostatnou část teoretickou a samostatnou část praktickou, diskusi a závěr. Obsah teoretických kapitol má vzhledem k tématu práce (zásnuby v katolické církvi) logické členění na kapitoly věnované zásnubám, závazku a římskokatolické církvi (doslovný název třetí teoretické kapitoly zní *Období po zásnubách jako proces rozhodování se pro manželství a utváření závazku s důrazem na prostředí římsko-katolické církve*). Následuje část praktická s kvalitativním výzkumem věnovaným vzpomínkám na zásnuby a závazek u římskokatolických snoubenců.

Obvyklé zpracování „načtu, a pak zkoumám“ by nevalilo, kdyby autorka načetla a docenila, že teorie s praxí hluboce souvisí a že se navzájem kruhově ovlivňují. Že i její praktické zkoumání bude výsledně něčím, co navazující autoři (doufejme) s kritickým porozuměním a zasazením do souvislostí přečtou a pozvednou či rozšíří tím vlastní poznání. Že proto také ona by měla po projití výzkumem pochopit, co jí chybí v poznatkové základně a jak je třeba poznatky zaměřit, aby teoretické kapitoly měly obsah, který by se platně vztahoval nejen k jejich názvu, ale též k cíli a kontextu práce. Že vědec není tím, kdo vše ví, nýbrž tím, kdo umí rozpoznat, co neví, a předpokládat, že toho bude ještě víc, neboť si všimne, kolik lidí už se daným tématem do hloubky zabývalo.

Pokud chci poukázat na silné stránky práce, musím tudíž začít autorčiným předporozuměním a výzkumem.

I. SILNÉ STRÁNKY PRÁCE: KVALITATIVNÍ PŘÍSTUP

Autorka začíná diplomovou práci slibně - předporozuměním. Zakotvuje tak (svoje vlastní) předsvatební představy o romantice a odpovídající délce vztahu a zachycuje zachvění při žádosti o ruku, je-li manželství pojímáno jako závazek na celý život. Seznamuje čtenáře s vlastními východisky na cestě k porozumění závazku u katolických snoubenců.

Podobně - s pochopením a reflexí, srozumitelně, čtivě - naváže v kapitole páté a šesté metodologií a etikou výzkumné části a v kapitole sedmé a osmé analýzou získaných dat a přehledem výsledků ve vztahu k výzkumným otázkám. Autorka zde zachycuje a třídí zásadní sdělení o tom, jak požádat o ruku a jak přizvat do vztahu Boha a prosit o požehnání při katolických zásnubách. Autorčiny dovednosti vnímat sdělené a psát o zachyceném jsou v tu chvíli zřetelné svými výsledky. Jako vedoucí práce jsem

si u těchto kapitol uvědomovala, jak dobře se mi s autorkou v oblasti výzkumné spolupracovalo. Mohla jsem se spolehnout, že věci rozumí, chce jí porozumět a že se zeptá.

I v této silné části díla se objevují nedůslednosti, které pravděpodobně souvisí se slabou dovedností autorky orientovat se podle cílů a kontextů vědecké práce. Ke kapitole *Devět pojetí závazku a účel zásnub pro zasnoubené* připojuje autorka podkapitulu *Účel zásnub*. Uvádí vybrané citace z rozhovorů a dosahuje čtivosti na úrovni popisu. Jaká jsou ta slibovaná pojetí, jak se provazují s literaturou, jak se oproti literárním informacím proměnil účel zásnub, k jakému pochopení uváděných jevů autorka dospěla, se však jako čtenářka nedozvídám.

I tady se objeví tón, který z mého pohledu nesluší vědecké důvěryhodnosti: bez reflektujícího porozumění soudit a hodnotit. Například věta ze s. 74 „Zásnuby mohou simulovat zajímavý typ závazku ve stylu: co by tomu řekli lidé“ působí, jako by si autorka do té chvíle nepovšimla společenské části účelu zásnub. I kdyby slovo „simulovat“ mělo být slovem „stimulovat“, stále nechápu, co je na oživení společenského normativního regulátoru tak zajímavého - zvláště, když se jím jako podstatou zásnub autorka zabývá též v teoretické části.

I s těmito výhradami mohu říci, že autorčina síla vnímavosti a dovednosti psát je v praktické části díla výrazná. Jakmile zachycuje vyprávění lidí nebo reflektuje svoji pozici, přispívá nadhledu a reflexivitě více než teoretickými kapitolami. Příklad (s. 42): „Institucionalizovaný vztah je pro mě nejsrozumitelnějším a nejdůvěryhodnějším vyjádřením závazku a dávám takovým vztahům přednost u sebe i u jiných lidí.“

II. SLABINY PRÁCE: POZNATKOVÁ ZÁKLADNA A KRITICKÁ REFLEXE

Teoretická část diplomové práce zůstává na úrovni přípravy na psaní diplomové práce. Jsou to výpisky. Často zajímavé výpisky, avšak bez závěru, bez vztahování k cíli práce, bez kritické reflexe. Například na s. 113 (i jinde) autorka uvádí, že „čerpala z více vědních oborů, vedle antropologie i z etnografie a etikety“. Realita je, že si vypsala jednu knížku od etnografky, druhou od folkloristky. Bez docenění, že vědní obory mají svou vlastní metodologii, vývoj, kontext a pochybnosti. V teoretické části se autorce nedaří kriticky reflektovat, tedy zasazovat poznatky do souvislostí a vývoje, získávat nad nimi nadhled a uvědomovat si, že to, co čte, je pouhý malý výsek skutečnosti zprostředkované poznáním či osobním přesvědčením autora.

Zdalo by se, že alespoň kapitola věnovaná psychologii závazku dosahuje odpovídající úrovně. Ani tady se však nedostává nadhledu, závěru, vztahování k cíli. K čemu asi slouží obsahově prázdná, zato citačně snad nejvíce podložená věta z celého textu? Viz s. 27-28: „Nebudu se věnovat metodám zjišťování či měření síly a podoby závazku, které se zkoumají např. v rámci psychoterapie (Rusbult, 1983; Johnson, Caughlin, & Huston, 1999; Lydon, Meana, Sepinwall, Richards, & Mayman, 1999; Rusbult, Martz, & Agnew, 1998; Owen, Rhoades, Stanley, & Markman, 2011; Brault-Labbé, Brassard, & Gasparetto, 2017 aj.).“ Našla jsem si dvě studie z tohoto seznamu. Práce Brault-Labbéové et al. je ve francouzštině, věnuje se konstrukci škály manželského závazku a o aplikaci v psychoterapii se nezmiňuje. Práce Lydona et al. obsahuje, co slibuje v titulu: zkoumání, kdy lidé znehodnocují přitažlivé alternativy ke stávajícímu závazku.

Výběr zdrojů práci a autorce příliš neslouží. V kapitole o psychologii závazku jsou zdroje vesměs zastaralé, například proto, že autorka jimi dokládá dobu vzniku uvedených teorií. Tímto systémem

výpisků se ale nedostane dál: nepřinese ani zjištění, co hýbe světem partnerských závazků dnes, ani se nedostane k tématu a cíli práce, tedy k závazku katolických snoubenců. Například je až s podivem, na kolik zdrojů z blogu Scotta M. Stanleje se autorka odkazuje, aniž se pokusí zjistit, jak dospěl ke knize *A Lasting Promise: The Christian Guide to Fighting for Your Marriage*.

Uznávám, že autorka ušla dlouhou cestu. Teprve při psaní diplomové práce se učila rozlišovat kontexty a žánry (např. rady snoubencům od kvalitativních studií zasnoubení) a věřit kvalitativní metodologii. Do konce spolupráce se mi ale nepodařilo ji přesvědčit, že na cíle a výzkumné otázky odpovídá též teoretická část práce, nikoli jen výzkum; že je lepší si na začátku přečíst české učebnice sociální psychologie než totéž klopotně a kostrbatě objevovat v cizojazyčné literatuře; že při neznalosti sousedících oborů důležitých pro mou práci musím konzultovat s představiteli těchto oborů; že ve vědě není možné užívat zavedené pojmy s laickou libovůlí. Příklad: na s. 92 (a jinde) autorka uvádí: „V rozhovorech s několika respondenty pro mě viditelně vystupoval archetyp moudrého starce. Tento archetyp mohl promlouvat prostřednictvím rodičů nebo kněží ...“ Nedočteme se, jak „vystoupí“ archetyp, proč si prostý mezilidský akt podpory při závažném rozhodování vysloužil tuto nálepku, odkud ji autorka bere, co tuší o jejím vymezení a zasazení do kolektivního nevědomí. To vše, aniž si těsně vedle všimne skutečně výrazného archetypu, který je v práci přítomen - trojjediné osoby křesťanského Boha.

Z mého pohledu si autorka na další cestě potřebuje osvojit vědeckou kázeň a poctivost. Znamená to připustit, že je třeba učit se základům a spolupracovat. Poté autor už obvykle chápe, že míchat žánry a kontexty lze, protože ví, že to dělá a proč to dělá.

Při předjímání námitek raději předem upřesňuji, že mluvím o vědě z masa a kostí, která jistí kvalitu praxe - mj. tím, že vybavuje praktika uměním poctivě zacházet s (vlastní) nejistotou.

Slabiny práce zčásti napravuje diskuse. Zároveň zvyrazňuje dojem, že práce sestává z úseků a textů, které se mezi sebou nijak zvlášť nepropojují. V množství odporujících si / podporujících se slov se pak výrazné přínosy díla téměř ztrácejí. Použitá metoda interpretativní fenomenologické analýzy by měla autorce umožnit vnímat sdělované významy a nepodsouvat jim vlastní hodnocení. (Interpretace je v metodě IPA nástrojem porozumění, nikoli hodnocení.) Respondenti mluvili o změně podstaty a účelu vztahu po zasnoubení (ať projevem žádostí o ruku anebo katolickými zásnubami). Pojmenovávají podoby závazku, vztahují se k oné „smlouvě o smlouvě budoucí“ z názvu práce. Autorka však namísto povšimnutí a uznání hodnotí (s. 90): „Důvodem, proč si respondenti nespojovali se zásnubami závazek, bylo podle mě především to, že závazek chápali v úzkém slova smyslu pouze jako synonymum povinnosti. Nebrali v potaz, že projevem jejich oddanosti už v období zasnoubení je například ...“ V potaz má významovost brát hlavně autorka. Včetně toho, že literární zdroje, které cituje, vnímají závazek jako jev složený. Její nosná domněnka o konotaci slova „závazek“ ji mohla vybavit ostražitostí vůči tvrzením, která sama uváděla - např. že se současní mladí muži chtějí vyhnout závazku. Na s. 114 už se teoretické zdroje projeví: „Ačkoliv závazek v období zásnub nesl všechny znaky závazku podle teoretických prací, respondenti se pojmu ‚závazek‘ spíše vyhýbali“ (s. 114). Dozvíme se též (s. 107), že „při srovnání všech tří citovaných teorií (...) by výsledek byl tedy shodný – závazek v období zasnoubení katolických snoubenců je nesrovnatelný se závazkem manželským“. Otázkou je, proč autorka tyto tři teorie podle významovosti nesrovnala a nepřinesla kvalitativní zjištění odlišných vzorců závazků. Proč namísto toho kvantitativně hodnotí?

Oceňuji, že se autorka zmiňuje (o některých) omezeních vzorku (s. 111): „Opírám se o malý výzkumný vzorek, který spojuje zkušenost se slavením katolického obřadu zásnub.“ Přesto se dopouští

stereotypních zobecnění o katolické i „většinové“ společnosti. S. 105: „Domnívám se, že mladí katolíci jsou obecně vedeni k tomu, aby si zvolili život v manželství nebo se zasvětili Bohu.“ S. 108: „Ale domnívám se, že u zásnub v katolickém prostředí je víc než u běžné populace třeba přihlížet ke kvalitě závazku, tedy k jeho konkrétní podobě v konkrétní fázi vztahu.“ (Proč?) S. 44: „Průnik podmínek civilního a církevního sňatku vidím v dobrovolnosti jeho uzavírání. Ale tam, kde civilní právo končí, katolická morálka začíná, aby si vyžádala závazky. A ne ledajaké, ale ve své podstatě celoživotní (rodičovství a lásku, úctu a věrnost až do smrti).“ Asi by bylo dobré podívat se do našeho občanského zákoníku z roku 2012. § 655: „Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“ § 687, odst. 2: „Manželé si jsou navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.“

III. CO Z TOHO PLYNE: (NENAPLNĚNÉ) PŘÍLEŽITOSTI PRÁCE

Práce přináší podstatná zjištění a nabízí řadu inspirací pro pomáhající profese od psychologického k pastoračnímu poradenství a pro odpovídající vědecké disciplíny. Připomínám, jakým tématům by se mohla autorka nebo její následovníci věnovat:

- **Žádost o ruku** a její (soudobá) podoba pro pár a pro jeho okolí - autorčino předporozumění (představy o romantice, překvapení, délka vztahu, chápání manželství „na celý život“); scénář žádosti o ruku z autorkou citované práce Schweingrubera, Anahitové a Bernsové z roku 2004 (muž jako navrhovatel, důležitost prstenu, překvapení, pokleknutí, žádost o svolení směřovaná k budoucímu tchánovi, romantická podoba žádosti o ruku); kategorie z autorčina výzkumu.
- (Katolický) **genderově rovný obřad zásnub** v podobě požehnání oběma na cestu a přizvání Boha do zkoumání vztahu.
- Zásadní **rozhodovací kontext**: „na celý život“.
- „Neznámý obřad“ (katolických) zásnub a známá **náplň času a jednotlivé úkoly od zasnoubení do svatby** (předmanželské přípravy atp.).
- **Podoby a vzorce závazku** a odpovídající úkoly dvojice pro období chození, pro období zasnoubení, pro období manželství.

Chopit se příležitostí, které práce nabízí, mohou navazující autoři a zčásti sama autorka (např. při obhajobě). Zpřesnit cíl práce je jednou z možností, jak získat nadhled nad oddělenými výpisky a dílo ucelit. Cílem práce (s. 95) je „popsat, jak katoličtí snoubenci prožívají zásnuby a období zasnoubení a jakým způsobem pojmají závazek v kontextu zásnub a zasnoubení“. Museli bychom se například ptát: Jak k naplnění tohoto cíle přispěla teoretická část? Uvědomovali bychom si přitom, že popis je nástrojem, sám o sobě sleduje nějaký cíl. Bylo by třeba ho dále hledat, ptát se.

S cíli souvisí účel vědecké práce. Docenit účel by pro autorku pravděpodobně znamenalo učit se, že poradenství a hodnocení jsou jiné žánry než zkoumání jevů. Že popis pozorovatelného chování je v psychologické kazuistice něco jiného než v etnografickém zobecnění. A že sebereflexe tvoří pouze část kritické reflexe.

IV. ZÁVĚR

Předkládaná diplomová práce má nesourodou úroveň. V oblasti praktické plně dosahuje nároků, které jsou kladeny na diplomové práce (hodnocení Výborně). V oblasti teoretické téměř nedosahuje nároků, které jsou kladeny na diplomové práce (pomezí Dobře a Neuspěla). Chybějící propojení obou částí a nedostatek nadhledu nad tématem do jisté míry napravuje kapitola *Diskuse* (Velmi dobře).

Oceňuji volbu tématu a inspirace, které jeho zpracování přineslo pro pomáhající profese. Uznávám, že práce by nevznikla a zajímavé podněty by nepřinesla bez „úcty ke křesťanství jako náboženskému světonázoru a osobní víře respondentů“ (s. 98). Vážím si toho, že autorčin výzkum seznamuje s odlišnou kulturou a učí tak pomáhající pracovníky i vědce kulturní způsobilosti (způsobilosti pro rozmanitost). Oceňuji jazykovou (a až na drobné výjimky též pravopisnou) čistotu díla.

Velmi cenné jsou z mého pohledu přílohy - původní data vzniklá přepisy výzkumných rozhovorů.

Uvědomuji si také, že jsem z jiné fakulty UK a moje zvyklosti a očekávání ohledně diplomových prací se mohou lišit od fakulty, na které studuje autorka.

Doporučuji práci k obhajobě.

PhDr. Bohumila Baštecká, Ph.D.

Praha, 11. 1. 2022